



LUNDS
UNIVERSITET

Årsbok 2017

LUNDS UNIVERSITET | SOCIALHÖGSKOLAN



RESEARCH REPORTS IN SOCIAL WORK 2018:2
School of Social Work | Lund University



ISBN: 978-91-7753-223-1

© Socialhögskolan, 2018

Redaktörer: Lars Harrysson och Eric Olsson

Layout: Patrik Hekkala, patrik.hekkala@soch.lu.se

Adress: Lunds universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Tryck: Media-Tryck, LU Service, Lunds universitet

Tryckt på miljövänligt papper: Nordic Ecolabel 3041 0903



MADE IN SWEDEN

Media-Tryck är ett miljömärkt
och ISO 14001 certifierat
tryckeri.
Läs mer om vårt miljöarbete på
www.mediastryck.lu.se

Socialt arbete - en form av vänskap

Mats Hilte

Det stora flertalet håller nog med om att goda relationer mellan socialarbetare och klient är av stor betydelse för ett framgångsrikt socialt arbete. Men när vi skall definiera vad som utmärker en god relation går åsikterna ofta isär. I den här texten riktar jag kritik mot idén att utvecklingen av personliga relationer mellan socialarbetare och klient skulle utgöra ett hot mot det professionella arbetet. Mycket tyder på att det sedan en tid tillbaka utvecklats en motsättning mellan professionella och personliga relationer inom socialt arbete, där professionella relationer inte anses förenliga med personliga relationer och attityder. Utvecklingen av den motsättningen hänger samman med en pågående professionalisering av socialt arbete, där införandet av vetenskaplig kunskap och professionsetik haft hög prioritet. I takt med att den vetenskapliga kunskapen fått allt större inflytande har den distanserade och neutrala professionella relationen kommit att premieras på bekostnad av den personliga. Den utvecklingen har ytterligare förstärkts av att professionsetiken under lång tid dominerats av ett plikt- och regeletiskt perspektiv. Här ifrågasätter jag om det verkligen existerar ett motsätsförhållande mellan professionella och personliga relationer i socialt arbete. Jag menar att ett framgångsrikt socialt arbete inte utesluter utan tvärtom förutsätter en personlig relation mellan socialarbetare och klient, mellan hjälpare och hjälpt. För att stimulera utvecklingen av mer personliga relationer föreslår jag att vi betraktar relationen mellan socialarbetare och klient som en form av vänskap.

PROFESSIONALISERINGEN AV SOCIALT ARBETE OCH FORMANDET AV OPERSONLIGA RELATIONER

Professionalisering är en allmänt utbredd tendens som kännetecknar många olika yrken i avancerade industrisamhällen. Redan i slutet av 1950-talet uppmärksammade den amerikanske psykologen Carl Rogers (1989) att professionalisering av människobehandlande yrken skapade betänkliga problem. Rogers menade att professionaliseringen ledde till en objektivisering av klienten och en distansering från de människor som de hjälpende professionerna arbetade med. Men det stannade inte bara vid detta. Han menade också att professionaliseringen ledde till en oförmåga och rädsla att relatera till klienten som människa, vilket i slutändan hindrade hjälparen från att visa omsorg och engagemang. Ett av skälen till varför de professionella hjälparna skapade opersonliga och distanserade relationer mellan sig själva och klienterna var, menade Rogers, att de misstänkte att visandet av känslor kunde det lägga hinder i vägen för skapandet av en professionell relation. För Rogers fanns det emellertid ingen motsättning mellan att vara professionell och personlig. Det gick att visa omsorg, värme, gillande, intresse och respekt för klienterna och samtidigt vara en professionell behandlare.

Vad är det då som kännetecknar personliga relationer? Det finns många filosofer som reflekterat över vad som utmärker olika sorters mellanmänniska relationer. En av dem är den skotske filosofen John Macmurray (1995). Han skiljer mellan personliga och opersonliga mellanmänniska relationer. Enligt Macmurray består det personliga av det område där vi känner och relaterar till den andre som en person med en särskild individualitet. När vi behandlar den andre som ett objekt då lämnar vi det personliga området och skapar en opersonlig relation. I formandet av personliga och opersonliga relationer utgår vi från olika sorters kunskaper om den andre. Författaren skiljer mellan filosofisk och vetenskaplig kunskap. Den förra är kunskap om konkreta personer medan den andre består i ett abstrakt vetande om människan som ett objekt. All vetenskaplig kunskap om människan, säger Macmurray, utgör en negation av det personliga. Den vetenskapliga kunskapen är nämligen inte kunskap om den konkreta andre i Jag-Du-relationen utan handlar om den andre som ett objekt i världen. För att jag skall nå kunskap om den andre som en särskild person måste jag forma en personlig relation. Utan en personlig relation kan jag bara lära känna den andre på ett objektivt och indirekt sätt genom olika observationer och slutledningar. Det betyder samtidigt, menar författaren, att när jag möter den andre utifrån vetenskaplig kunskap förnekar jag personen dennes frihet som aktör och behandlar vederbörande som helt betingad i sitt sätt att agera.

Mot bakgrund av Macmurrays resonemang kan vi förstå hur vetenskapliggörandet av socialt arbete bidragit till utvecklingen av opersonliga relationer mellan socialarbetare och klient. Under senare år har professionaliseringen av socialt arbete bestått i en ökad betoning av evidens och en ökad användning av standardiserade bedömningsinstrument och manualiserade behandlingsmodeller. Evidensbaserat socialt arbete beskrivs av Bergmark, Bergmark och Lundström (2011), professorer i socialt arbete, som "ett professionellt handlande byggt på vetenskap och tillämpning av bevisat verkningsfulla interventioner" (s.12). Med införandet av evidens har det vetenskapliga tänkandet kommit att förstärkas ytterligare i socialt arbete. Detta avspeglar sig inte enbart i kravet på evidens för olika insatser utan vi ser det även i utbredningen av olika standardiserade bedömningsinstrument som till exempel Addiction Severity Index (ASI) och Barns behov i centrum (BBIC) samt i utvecklingen av manualbaserade behandlingsmetoder som t ex Funktionell familjeterapi (FFT).

Även om evidensparadigmet huvudsakligen handlar om införandet av vetenskaplig kunskap och validerade metoder i socialt arbete, så får det paradigmet naturligtvis konsekvenser för vilken sorts relation och vilken sorts attityd som skapas mellan socialarbetare och klient. Det finns en risk att socialarbetaren i kraft av den vetenskapliga kunskapen blir expert på klientens problem. Detta kan bidra till skapandet av en asymmetrisk hjälprelation, där klientens erfarenheter och preferenser riskerar att hamna i en "evidensskugga". När socialarbetaren tar rollen som expert skapas det lätt ett avstånd till och en bristande förståelse för klientens erfarenhetsvärld.

Införandet av vetenskaplig kunskap är emellertid bara en dimension av professionaliseringen av socialt arbete. En annan viktig aspekt är professionsetiken. Socialt arbete har under lång tid dominerats av en plikt- och regelorienterad etik där betydelsen av känslomässig neutralitet i hjälparbetet betonats. Detta perspektiv har rötter i den amerikanske sociologen Talcott Parsons (1951) professionsetiska principer. I en av sina principer understryker han betydelsen av känslomässig neutralitet i arbetet med klienter. Det gäller således för den professionelle hjälparen att inte engagera sig känslomässigt i klienten. Parsons etiska principer föreskriver även att den professionella relationen skall vara funktionsspecifik och uppgiftsorienterad. Detta innebär att relationen till klienten skall vara tidsbegränsad samtidigt som den avgränsas till en särskild aspekt eller dimension av klientens liv. Sett ut det perspektivet bör socialarbetaren fokusera specifika problem och inte se till klientens hela livssituation. Vad som också tillhör Parsons professionsetiska perspektiv är att ingen skall särbehandlas utan alla människor ska behandlas lika. Alla dessa principer bidrar var och en på sitt sätt till utvecklingen av en opersonlig och distanserad relation till klienten

VÄNSKAP OCH PROFESSIONELLT BEHANDLINGSARBETE

Vi kan så här långt konstatera att professionaliseringen av socialt arbete stimulerar utvecklingen av opersonliga och ojämlika relationer mellan socialarbetare och klient. Det skapar inga goda förutsättningar för odlande av hjälpande relationer. I vetenskapliga beskrivningar av goda och hjälpande relationer betonas tvärtom den personliga och känslomässiga kontaktens betydelse för ett framgångsrikt behandlingsarbete. Detta framgår bland annat av Alain Topor och Marti Borgs (2011) bok "Relationer som hjälper". I den boken menar psykologen Alain Topor att det finns flera olika sätt att vara professionell på och nämner särskilt två: *professionalitet som distans* och *professionalitet som närhet*. Den förra och mer klassiska formen för professionalitet genomsyras bland annat av neutralitet och distans i kontakten med klienten medan den senare tvärtom kännetecknas av känslomässigt engagemang och ömsesidighet. Enligt Topor har båda typerna av professionalitet såväl starka som svaga sidor, där det inte är självklart vilken sorts professionalitet som är bäst. Men samtidigt menar författaren att den klassiska professionaliteten, där distans och neutralitet betonas, ibland kan bromsa behandlings- och återhämtningsprocessen, samt att det kan vara mycket positivt för klienterna och deras återhämtning när personalen bryter mot professionens regler och arbetsplatsens rutiner. Författaren tar upp olika exempel där behandlare väljer att se bort ifrån accepterade rutiner och överenskomna regler. Det kan handla om att minska den professionella distansen och neutraliteten genom att visa större känslomässigt engagemang och skapa mer ömsesidighet och jämlikhet i relationen med klienterna.

Topor talar vidare om betydelsen av att bryta mot professionens regler och arbetsplatsens rutiner för att behandlaren skall kunna prägla sin yrkesroll av mer närhet, särskilt inom psykiatrins område. Jag föreslår istället att vi utgår från vänskapens ideal och praktiker och använder dessa som inspirationskälla

i skapandet av mer personliga behandlingsrelationer. Detta kan bidra till att utveckla den klassiska professionaliteten till att bli mer inriktad på formandet av mer personliga relationer mellan socialarbetare och klient.

Vad är det då för ideal och praktiker som utmärker vänskap? Det finns många olika filosofiska idéer och beskrivningar av vänskapens ideal och praktiker. Den grekiske filosofen Aristoteles (1993) menar i "Den nichomachiska etiken" att vänskap i grund och botten består av fyra olika komponenter: frivillighet, välvilja, ömsesidighet och jämställdhet. Vi väljer våra vänner av egen fri vilja för att vi tycker om dem och vi vill dem väl för deras egen skull. Men detta är inte tillräckligt för att vänskap skall kunna uppstå, menar Aristoteles. Den oegennyttiga välviljan måste även vara ömsesidig och relationen mellan vännerna bör var jämlik. Dessa vänskapsideal ansluter sig även samtida filosofer till. I boken "Friendship, Altruism and Morality" skriver filosofen Lawrence A Blum (1982) att den goda vänskapen kännetecknas av en äkta omtanke om den andres välbefinnande, där vi förväntar oss att bli behandlade som jämlikar i ett ömsesidigt givande och tagande.

Jag menar att den ömsesidiga och osjälviska välvilja som utmärker vänskap är en viktig inspirationskälla för det professionella behandlingsarbetet. Den spontana och känslomässiga tillgivenhet som detta kan ge upphov till är främmande för den klassiska professionaliteten, men lyfts ofta fram som en läkande faktor i mänskliga förändringsprocesser (se Hilde, 2017; Topor, 2011). Ett annat utmärkande drag i vänskapens ideal och praktiker är ömsesidigheten. I vänskapen förväntas vi både ge och ta. När vi delar med oss av egna erfarenheter och känslor och visar vår tillgivenhet förväntar vi oss oftast ett gensvar från den andre. Den sortens ömsesidigheten kan påverka relationen mellan socialarbetare och klient på ett positivt sätt genom att skapa förutsättningar för möten bortom förutbestämda roller. Det kan handla om att behandlare delar med sig av personliga erfarenheter och känslor och att klienter inte bara passivt tar emot hjälp utan att de också kan vara den som ger.

I boken "Mötas och växa" reflekterar psykiatrikern och psykoanalytikern Bengt Wrangsjö (1997) över psykoterapeutyrket och framgångsrika behandlingsrelationer. Han menar att det är den hjälpande relationen som spelar störst roll för en lyckad behandling. En hjälpande relation uppstår när klienten upplever terapeuten som stödjande och hjälpsam och när behandlingen består i ett samarbete där parterna delar på behandlingsansvaret. Ett begrepp som ofta används för att beskriva behandlingens allmänna villkor är terapeutisk allians. Inom psykoterapiforskningen har man funnit att det är kvaliteten i den terapeutiska alliansen som bäst förklarar goda behandlingsresultat. Men vad betyder begreppet terapeutisk allians? Det finns egentligen ingen allmänt accepterad definition av terapeutisk allians. Men flera av de definitioner som finns berör två viktiga dimensioner: (a) etablerandet av ett känslomässigt band mellan behandlare och klient samt (b) utvecklingen en relation byggd på samarbete och samförstånd (se Hilde, 2014).

I beskrivningar av hjälpande relationer och terapeutiska allianser betonas den personliga och känslomässiga kontakten på bekostnad av en mer formell och distanserad relation. Skapandet av hjälpande relationer och terapeutiska allianser har tydliga influenser och paralleller med vänskapens spontana tillgivenhet och ömsesidighet. I sin strävan att skapa personliga och tillitsfulla behandlingsrelationer använder behandlare sig omedvetet av sin vänskapskompetens.

Men är det möjligt och lämpligt att sträva efter ett vänskapsliknande förhållande i ett professionellt behandlingsarbete? Går det att möta klienter på ett professionellt sätt om vi samtidigt vill vara vänner? Modern vänskap är ju trots allt en särskild sorts relation som bygger på frivillighet, ömsesidighet och jämlikhet och oegennyttig kärlek. Om vi utgår från den vänskapsbeskrivningen och jämför den med en professionell behandlingsrelation då framgår det med all tydlighet att vänskap och professionellt behandlingsarbete är två helt olika relationer. Den professionella relationen är inte frivillig, den bygger oftast på någon form av kontrakt eller överenskommelse. Den är inte heller ömsesidig i den meningen att parterna gör goda saker för varandra. Det är trots allt klienten som söker hjälp av en behandlare som inte förväntar sig att bli hjälpt av klienten. Det kan även finnas skillnader i den välvilliga inställningen och uppmärksamheten. Behandlaren förväntas vara välvilligt inställd till och uppmärksam på klientens problem, medan klienten inte förväntas besvara detta. Det handlar inte heller om en helt oegennyttig välvillighet från socialarbetarens sida eftersom vederbörande trots allt har betalt för sitt arbete, även om detta inte utesluter att vederbörande ärligt bryr sig om klienten för dennes egen skull.

Avslutningsvis, jag menar inte att socialarbetare och klienter skall bli vänner. Vad jag föreslår är att socialarbetare låter sig inspireras av vänskapens spontana tillgivenhet och ömsesidighet i kontakten med klienterna för att skapa mer personliga relationer och överbrygga den ojämlikhet och distans som ofta existerar i professionella relationer.

REFERENSER

- Aristoteles (1993) *Den nikomachiska etiken*. Göteborg: Daidalos.
- Bergmark, Anders; Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (2011) *Evidensbaserat socialt arbete. Teori, kritik, praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Blum, Lawrence (1982) *Friendship, Altruism and Morality*. London: Routledge.
- Hilte, Mats (2017) *Den moderna vänskapen*. Malmö: Égalité.
- Hilte, Mats (2014) *Mindfulness i socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Macmurray, John (1995) *Persons in Relation*. London: Faber & Faber.
- Parsons, Talcott (1964) *The Social System*. New York: Free Press.
- Rogers, Carl (1989) *The Carl Rogers Reader* (red. H Kirschenbaum & V L Henderson). New York: Houghton Mifflin.
- Topor, Alain & Borg, Marit (2011) *Relationer som hjälper. Om återhämtningsprocesser vid våra psykiska problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Wrangsjö, Björn (1997) *Mötas och växa. Reflexioner kring psykoterapeutyrket*. Stockholm: Natur & Kultur.